

DIN NOU DESPRE CARIERA LUI MARCUS ARRUNTIUS CLAUDIANUS

DE

AL. SUCEVEANU

Așa cum era și de așteptat, ipoteza pe care o lansam acum aproape un deceniu în legătură cu data de anexare oficială a Dobrogei de către romani — în vremea lui Vespasian și nu în cea a lui Claudius, cum se susținea în mod curent pînă atunci¹ — a fost fie principial acceptată², fie respinsă³. De-abia în vremea din urmă Emilia Doruțiu Boilă a consacrat un articol special acestei probleme în care combate ipoteza noastră în general, susținindu-și însă argumentarea în mod special pe cariera lui M. Arruntius Claudianus⁴. Cum însă despre funcțiile acestui personaj ne vom ocupa în continuare pe larg, să subliniem de la bun început că o replică de genul celei citate este binevenită, ea reprezentînd continuarea firească a unei controverse științifice în legătură cu care ne exprimăm satisfacția fie și numai de a o fi inițiat. Fără a avea pretenția de a da un răspuns definitiv, fie-ne îngăduit doar să reluăm aici pe scurt principalele probleme care ar trebui avute în vedere spre a opta pentru una sau cealaltă dintre date :

1. Data nou propusă are în vedere nu momentul intrării Dobrogei în sfera de influență romană sau alte etape ale avansului acestei stăpîniri, ci momentul cînd zona dintre Dunăre și mare, pentru a folosi expresia juridică consacrată, va fi fost *redacta in formam provinciae*. Anul 46 e.n. — avut în vedere pînă atunci prin simplă analogie cu zona de la sud de Haemus — nu aduce nici o schimbare în situația Dobrogei și deci, socotim atunci și continuăm să credem și astăzi, *redactio in formam provinciae* n-ar fi putut avea loc decît mai tîrziu, în vremea domniei lui Vespasian.

Actuală pînă la un punct — în măsura în care în general cercetarea din zilele noastre încearcă să fixeze mai exact diferitele etape de anexiune

¹ Al. Suceveanu, *Pontica*, 4, 1971, p. 105—123.

² I. Barnea și Gh. Ștefan, în *Actes du IXe Congrès international d'études sur les frontières romaines. Mamaia 6—13 Septembre 1972*, București-Köln-Viena, 1974, p. 15; Em. Condurachi, *loc. cit.*, p. 84; A. Aricescu, *loc. cit.*, p. 117—122 și *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977, p. 26; G. Forni, *Accademia Nazionale dei Lincei*, 371, 1974, p. 91, n. 11; Al. Barnea, *RRH*, 16, 1977, 4, p. 796.

³ D.M. Pippidi și R. Vulpe în referatele întocmite cu prilejul susținerii tezei de doctorat a lui A. Aricescu din 1975.

⁴ Emilia Doruțiu-Boilă, *StCl*, 17, 1977, p. 89—100; la p. 96, n. 23 se afirmă : „Atestarea în inscripția de la Efes a unui *praefectus classis Moesiacaе et ripae Danuvii* la sfîrșitul secolului I, în timpul lui Domitian, cînd nu se mai putea pune la îndoială apartenența Dobrogei la provincia Moesia, permite, socot, readucerea în discuție a dovezilor pe care-și sprijinea Al. Suceveanu concluziile”.

ale provinciilor, cum ar fi cazul pentru Illyricum⁵, sau, cum se va vedea mai jos, Moesia și Pannonia — tentativa noastră avea drept scop principal fixarea unei date conforme cu documentele pe care le avem azi la îndemână, ceea ce nu înseamnă, firește, că apariția unui viitor document decisiv n-ar putea schimba radical datele problemei.

2. Pentru menținerea datei de 46 e.n., ar trebui să se aducă argumente suplimentare referitoare pe de o parte la ipoteza că Rhoemetalcès al III-lea ar fi stăpinit toată zona tracică, inclusiv Dobrogea, fiind exclusă pe de altă parte posibilitatea ca el să fi domnit simultan cu Rhoemetalcès al II-lea. Dubiilor mai vechi⁶ le adăugăm azi altele mai recent formulate⁷, de natură să elimine certitudinii pripit acceptate și în acest capitol al istoriei ținutului de care ne ocupăm, ca în atâtea altele.

3. Un rege cu acest nume este menționat într-un document histrian în care se vorbește despre anumite reglementări vamale⁸ și concluzia cea mai firească ar fi că e vorba de un rege care domnește pînă în anul 46 e.n.⁹, ceea ce înseamnă că vama romană s-a extins pînă la Marea Neagră încă înaintea acestui an. Adăugînd acestei ipoteze mărturiile clare ale hotărniciei histriene înseși¹⁰, ale lui Appian¹¹ sau Cassius Dio¹², rezultă clar că prima scrisoare din horothesia Histriei — cea a lui Tullius Geminus dintre anii 47—50 e.n. — nu marchează și prima dovadă a integrării acestei cetăți, cum se consideră înecobște¹³, în sistemul vamal roman¹⁴. Firește, „această vamă nu putea să nu cuprindă și întregul teritoriu dobrogean”¹⁵, numai că această cuprindere — definită teritorial ca *ripa Thraciae* — este desigur anterioară anului 46 e.n. Un control vamal în această zonă este cu atît mai plauzibil, cu cît de unul militar se poate vorbi, în deplină siguranță, încă din zilele lui Ovidius.

4. Indiferent de titlul pe care-l vor fi purtat, cei patru prefecți dobrogeni cunoscuți pînă astăzi — Vestalis și eventual Pomponius Flaccus între 12—15 e.n., Asiaticus și Arruntius Flamma între 50—57 e.n. — dovedesc că nimic nu s-a schimbat între 12 și 57 e.n. Considerați în unanimitate

⁵ R. Syme, *Danubian Papers*, București, 1971, p. 13—25; 135—144; J.J. Wilkes, *Dalmatia*, Londra, 1969, p. 46—78.

⁶ Neubauer, *Hermes*, 10, 1876, p. 145—152, *apud* H. Dessau, *PIR*, 3, 1898, p. 131, nr. 51: cei doi dinști ar fi putut domni simultan.

⁷ A.H.M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford, 1971, 2, p. 9—10; nu se poate pronunța care din cei doi dinști a fost asasinat în 46 e.n.; discuția amplă în Pontica, 4, 1971, p. 108—110.

⁸ V. Pârvan, *Histria*, 4 (= ARMSI, 2, 1916, 38), p. 554, nr. 14.

⁹ Al. Suceveanu, *op. cit.*, p. 110—111.

¹⁰ Cf. D.M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967, ed. a 2-a, p. 355, r. 59—61 (Tullius Geminus, guvernator al Moesiei între 47—50 e.n. afirmă: „În legătură cu Peuce și cu gurile, informat de solii voștri, am găsit cu cale să vi se păstreze hotarele din strămoși”); p. 354, r. 35—38 (Pomponius Pius, guvernator între 67—68 e.n. spune: „am încuviințat ca venitul peștelui prins în gura Peuce să fie al vostru, după dreptul de care — din mila împăraților — strămoșii și părinții voștri s-au bucurat neîntrerupt”). Traducerea acestor pasaje se găsește la același autor, mai departe la p. 358—359.

¹¹ Appian, *Illyr.*, 6, 15.

¹² Cass. Dio, 12, fr. 50 (= Zonar., 8, 19, 8).

¹³ Pentru părerea că vama romană nu s-a putut extinde în Dobrogea înaintea anului 46 e.n., vezi bibliografia citată de noi în *op. cit.*, p. 111, n. 37.

¹⁴ În acest sens vezi bibliografia citată *ibidem*, n. 36.

¹⁵ Emilia Doruțu-Boilă, *op. cit.*, p. 97, n. 23.

tate ca *praefecti orae maritimae* pînă de curînd¹⁶, ei par a fi purtat în realitate titlul de *praefecti ripae (Thraciae?)*¹⁷. Un text din Ovidius permite dealtfel această interpretare atunci cînd se afirmă că sub Pomponius Flaccus *ripa...Histri...tuta fuit*¹⁸, formulare care seamănă în mod frapant cu cea din elogiul lui Plautius Aelianus în care se spune că a adus regi barbari pentru a-i face să se închine steagurilor romane în *ripam, quam tuebatur*¹⁹. Asupra acestei *ripa* se va fi exercitat — între 12/15 și 50/57 e.n. — o *tutela*, noțiune căreia nu i-am acordat numai sensul de apărare a malului Dunării. Ea va fi marcat deci — în contrast cu provincia, pe care Aelianus o conducea direct (*praefuit*) — o acțiune de protecție, desigur legală²⁰, similară celeia pe care republica romană o exercita în Grecia — transformată definitiv în provincie de-abia în 27 î.e.n.²¹ — în vremea lui Brutus, perioadă la care referindu-se, Cicero afirmă: *tenet igitur respublica Macedoniam, tenet Illyricum, tuetur Graeciam*²². Cit privește întinderea teritorială a acestei zone, ea nu poate fi redusă, credem, la o simplă fișie de-a lungul Dunării, ci cuprindea, ca toate *praefecturae riparum*, o zonă mai largă, în cazul de față de asimilat

¹⁶ Bibliografia acestei probleme se găsește de asemenea în articolul nostru (*op. cit.*, p. 114—115, n. 47), unde împărtășeam firește opinia că ei ar fi fost *praefecti orae maritimae*; nu mai subscriem din 1971 acestui punct de vedere (vezi nota următoare) după cum afirmația noastră potrivit căreia *praefectura orae maritimae* ar reprezenta un „organism militar tipic-provincial” trebuie și ca desigur revizuită, cum pe bună dreptate ne atrage atenția Emilia Doruțiu-Boilă. Fără a-i putea preciza rolul în Spania sau Mauretania (documentele sintadunate de W. Ensslin, *RIE*, 22, 2, 1954, col. 1333), în Bithynia (cf. Plin. *Ep. ad Traian.*, 10, 21 și 22; adaugă și noul document publicat de D. Knibbe, *JÖAI*, 50, 1968—1971, Beibl., col. 15, nr. 2) *praefectura* incredințată lui Gavius Bassus are oricum un caracter incidental, ea pregătind parcă trecerea acestei provincii de sub jurisdicția Senatului (pentru caracterul excepțional al forțelor militare din provinciile senatoriale, vezi E. Ritterling, *JRS*, 17, 1927, p. 27—32 și W. Eck, *Chiron*, 2, 1972, p. 429—436) sub cea a împăratului (cf. D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, Princeton, 1950, p. 603—606 și 1459).

¹⁷ Al. Suceveanu, *RRH*, 13, 1974, 2, p. 220—222 și încă ezitant în *Viața economică în Dobrogea romană*, București, 1977, p. 18, n. 53 (lucrare încheiată în fapt în 1972); mai greu de înțeles este poziția Emiliei Doruțiu-Boilă (*op. cit.* p. 98—99), care, împărtășind opinia noastră despre inexistența unor dovezi concrete privind *praefectura orae maritimae*, pare să o accepte totuși pînă în 46 e.n. (tocmai în perioada cînd Vestalis și Pomponius Flaccus acționează pe Dunăre și nu pe litoral!; vezi dealtfel și nota următoare), postulînd de-abia de atunci înaintea schimbarea titlaturii ei în *praefectura ripae Danuvii*.

¹⁸ Ovid., *Ex Ponto*, 4, 9, 75—76; pornind de la acest text colega noastră Ioana Bogdan-Cătănciu va dezvolta ideea că în Dobrogea se poate vorbi de o *ripa Istri* (în revista vest-germană *Chiron*, în pregătire).

¹⁹ *CIL*, 14, 3 608 = *ILS*, 986, r. 16—18 cu comentariul nostru din *Pontica*, 4, 1971, p. 112—114 și *Viața economică...*, p. 20—21.

²⁰ Emilia Doruțiu-Boilă, *op. cit.*, p. 96, n. 23 citează corect opinia noastră potrivit căreia guvernatorul provinciei exercita asupra acestei *ripa* o acțiune de protecție însă adaugă, de la sine, un pasaj a cărui paternitate n-o recunoaștem: „dar pe care nu-l conducea în mod legal”; citatul exact este (*Pontica*, 4, 1971, p. 112): „organisme deosebite din moment ce despre primul ni se spune că îl conducea în mod legal (*praefuit*) în timp ce asupra celui de-al doilea nu se exercita decît o acțiune de protecție (*quam tuebatur*)”. Problema esențială este deci aceea a modalității de conducere a celor două organisme și mai puțin, în discuția de față, a transferării efective sau nu în *ripam* a regilor necunoscuți sau ostili poporului roman; cită vreme în provincie transdanubienii sint aduși, printre altele cum... *principibus aut regibus suis*, n-am exclude deci ca și aici, în *ripam*, respectivii regi să fi fost transferați și nu doar aduși să se închine steagurilor romane.

²¹ Cf. Ed. Groag, *Die römische Reichsbeamten von Achaia bis auf Diokletian*, Schriften der Balkankommission, Antiquarische Abteilung, 9, Leipzig — Viena, 1939, p. 1—10 (se citează însă proconsuli ai acestora din 46—44 î.e.n. și apoi 34/33—33/32 î.e.n.).

²² *Cic.*, *Phil.*, 10, 14; textul este comentat recent de E. J. Owens, *Latomus*, 35, 1976, 4, p. 722.

cu ceea ce vama era denumit *ripa Thraciae*, district care îngloba de asemenea și interiorul porțiunii delimitate la est, pe Dunăre, de la Dimum pînă la vărsarea fluviului în mare ²³.

5. După cum se știe, existența acestui district vama — menționat ca atare pînă în zilele lui Hadrian, cînd va fi fost reunit cu vama ilirică — a determinat ipoteza că ea ar fi marcat o situație mai veche, cînd provincia Moesia nu se va fi întins decît pînă la Dimum, la est de această localitate aflindu-se *ripa Thraciae* anexată — în varianta clasică — în 46 e.n. Desigur această ipoteză este justificată, dar oare se va fi petrecut anexarea Moesiei doar în aceste două etape? Creată în primii ani ai erei noastre ²⁴, nucleul provincial inițial ²⁵ trebuie căutat mai în interior, eventual pe valea Moravei și a Timocului — unde vor fi staționat probabil legiunile a V-a Macedonica și a IV-a Scythica ²⁶ — din moment ce în zona Ratiaria—Oescus ²⁷, dacă localizările lui Ptolemeu sînt corecte ²⁸, este de fixat *praefectura civitatum Moesiae et Treballiae* ²⁹, organism desigur preprovincial așa cum o afirmă Strabo ³⁰ și o confirmă cei mai mulți învățați moderni ³¹. Într-o etapă ulterioară, însă înaintea anului 46 e.n., legiunile moesice ajung pe Dunăre ³² înglobînd desigur *praefectura* amintită.

Apoi, după acest an, legiunea a VIII-a Augusta este instalată la Novae ³³, granița provinciei mutindu-se poate pe riul Iantra. De-abia în primii ani de domnie a lui Vespasian, urmare desigur a acțiunii lui Rubrius Gallus ³⁴, constatăm primele trupe auxiliare la est de Novae cum ar fi cele de la Appiaria ³⁵, Durostorum ³⁶, Abrittus ³⁷, Carsium ³⁸, Arrubium ³⁹

²³ S. J. De Laet, *Portorium. Étude sur l'organisation douanière chez les Romains surtout à l'époque du Haut Empire*. Brugge, 1949, p. 204, este singurul autor care să nu recunoască o întindere teritorială mai largă a acestui district așa cum corect au înțeles-o A. von Premerstein, C. Patsch, M. Fluss, H. Nesselhauf, A. Dobó și A. Stein, citați de De Laet.

²⁴ R. Syme, *op. cit.*, p. 40—72 (1—4 e.n.).

²⁵ Cassius Dio, 55, 29, ne informează că A. Caecina Severus era guvernatorul doar al unei părți din Moesia (6 e.n.).

²⁶ R. Syme, *op. cit.*, p. 60, are în vedere Naissus (vezi însă rezervele aceluiași autor de la p. 71), în timp ce E. Ritterling, RE, 12, 1925, col. 1 559 se gîndește la Germania, mică localitate dintre Tracia și Illyria, ca sediu al legiunii a IV-a Scythica.

²⁷ Judecînd după Ptolemeu, Ratiaria era centrul tribului moesilor (3, 9, 3), iar Oescus cel al tribalilor (3, 10, 5); B. Gerov, *Acta AntHung*, 15, 1967, p. 85 consideră însă că încă din vremea lui Augustus legiunea a V-a Macedonica staționa la Oescus.

²⁸ Pentru o altă localizare a moesilor și a tribalilor, pornind de la alte surse și reflectînd poate o situație mai veche, Cf. TIR, L, 34, p. 80 și 113.

²⁹ CIL, 5, 1 838 = ILS, 1 349; funcția pe care o va fi îndeplinit conducătorul acestui organism, C. Baebius Atticus, se datează oricum înaintea lui Claudius.

³⁰ Strabo, 4, 6, 4; „Împotriva (barbarilor) din munți este trimis un prefect dintre cavaleri. De asemenea și împotriva barbarilor îndepărtați”.

³¹ A. N. Sherwin — White, *PBSR*, 15, 1939, p. 12 și 20; H. G. Pflaum, *Les procurateurs equestres sous le Haut-Empire Romain*, Paris, 1950, p. 20 și 215; W. Ensslin, *op. cit.*, col. 1 290—1 294.

³² CIL, 3, 1 968 = ILS, 2 281 (33/34 e.n. și 43 e.n.: legiunile a IV-a Scythica și a V-a Macedonica sînt menționate lângă Gospodin Vir la lucrările de corectare a cursului Dunării).

³³ E. Ritterling, *op. cit.*, col. 1 647—1 651.

³⁴ Flav. Jos., *Bell. Jud.*, 7, 4, 3, 92—95.

³⁵ V. Beşevliev, *Epigrafski Prinosi*, Sofia, 1952, p. 71, nr. 122.

³⁶ W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliar formationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin, 1938, p. 135—136.

³⁷ *Ibidem*, și p. 161—162.

³⁸ C. Patsch, RE, 3, 1899, col. 1 616 (e vorba de o cohortă care a putut staționa aici înaintea alei menționate în 102—103 e.n.).

³⁹ W. Wagner, *op. cit.*, p. 33—34.

sau Troesmis ⁴⁰, căroră li se poate adăuga centrul naval de la Sexaginta Prista ⁴¹. Este drept că prima diplomă moesică datează din anul 75 e.n. ⁴² — situația anterioară rămânându-ne practic necunoscută — dar dintre trupele atestate mai târziu la est de Iantra cele mai multe au staționat până prin 73/74 e.n. în alte provincii, despre celelalte neavând nici o dovadă că ar fi depășit această linie înainte de Vespasian, situație care va trebui avută în vedere de cel care ar dori să revină la data tradițională de anexare a Dobrogei. Dealtfel nu am exclude nici ipoteza unei instăpîniri treptate chiar a acestei zone, proces pe care trebuie să-l considerăm oricum încheiat în vremea lui Domitian, desigur în legătură cu împărțirea Moesiei din anul 86 e.n.

6. La lista argumentelor pentru o anexare mai târzie a acestei zone adăugăm atunci și unul de natură generală și anume reorganizarea flotei moesice denumită din zilele lui Vespasian Flavia ⁴³, care-și va fi intensificat și regularizat acum controlul Dunării dobrogene, fără a putea vorbi, înaintea anului 86 e.n., și de o deplasare a centrului ei de greutate în Dobrogea.

7. La fel de general este și argumentul încheierii unor acorduri cu dacii de la nord de Dunăre în vremea lui Vespasian, din moment ce asemenea acorduri se vor fi încheiat și mai înainte ⁴⁴.

8. Ultimul argument invocat de noi era cunoscutul text din Suetonius, reluat apoi în mai multe rânduri, potrivit căruia Vespasian *Thraciam, Ciliciam et Commagenen, ditionis regiae usque ad id tempus in provinciarum formam redigit* ⁴⁵. Cum se știe, textul a fost însă interpretat ca referindu-se la *Cilicia tracheia* (= *aspera*) care ar fi fost alipită Ciliciei *pedias* (= *campestris*) ⁴⁶. Atrăgeam atunci atenția asupra insolitului utilizării unui epitet grecesc într-un text latinesc. Adăugăm astăzi că emendația *tracheia* nu este susținută de manuscrise care poartă în marea lor majoritate lectura *Thracia* ⁴⁷, unul din ele (Aurelius Victor) menționând chiar *Cilicia ac Trachia* ⁴⁸. Apoi că o provincie de sine stătătoare Cilicia nu a existat până în 72 e.n., în pofida unor indicii discutabile ⁴⁹, ea fiind alipită

⁴⁰ *Ibidem*, p. 58.

⁴¹ V. Velkov, *Epigraphica*, 27, 1965, p. 99—109; pentru garnizoana de la Tomis, vezi, în ultimă instanță, A. Aricescu, *op. cit.*, p. 59 și 69.

⁴² Dušanka Vučković — Todorović, *Starinar*, N.S., 18, 1967, p. 21—28.

⁴³ O ultimă luare de poziție în acest sens la A. Aricescu, *op. cit.*, p. 70.

⁴⁴ Iordanes, *Get.*, 13, 76 cu comentariul lui R. Syme, *op. cit.*, p. 149.

⁴⁵ Sueton., *Vespasian*, 8,4 și în formule puțin deosebite la Aur. Vict., *Epit.*, 9,13; Eutrop., 7, 19, 4; Euseb. — Hieronym., *Chron.*, p. 188, 5—8 (ed. Helm); Orosius, 7, 9, 10.

⁴⁶ După sugestiile unor Scaliger, Borghesi sau Bentley (cf. D. Magie, *op. cit.*, p. 1439) opinia s-a impus ferm de la J. Marquardt, *Organisation de l'Empire romain*, voi. 2, Paris, 1892, p. 198—199 (trad. franceză).

⁴⁷ Din lunga serie a manuscriselor autorilor menționați în nota 45, doar două din Suetonius și unul din Hieronymus, conțin lectura *Trachiam* sau *Traciam*; cf. J. Marquardt, *loc. cit.*, n. 7 și D. Magie, *loc. cit.*

⁴⁸ Aur. Vict., *Epit.*, 9,13; traducerea greacă a lui Eutropius (Codex Gothanus) explică de asemenea „tracii și pe lângă aceștia (τε ἐπὶ τοῦτοις) și cilicienii”.

⁴⁹ Este vorba mai întâi despre acuzarea lui Capito de către *Cilicum legati* în 57 e.n. (Tacit., *Annal.*, 13, 33, 3) dar Capito nu era guvernatorul Ciliciei, ci al Syriei, apoi despre un *procurator provinciae Cappadociae et Ciliciae* în vremea lui Nero, Proculus (AnnEp., 1914, 128), care pare a fi fost mai curînd un procurator fiscal decît un guvernator procuratorian al provinciilor reunite Cappadocia și Cilicia; cf. D. Magie, *op. cit.*, p. 1419.

pină în acel moment Syriei ⁵⁰. Concluzia cea mai firească este că, în 72 e.n., a fost desființat regatul lui Antiochos al IV-lea din Commagene, care cuprindea și partea muntoasă a Ciliciei, constituindu-se pe de o parte provincia Cilicia — prin reunirea celor două zone — pe de alta provincia Commagene ⁵¹. Că n-a fost vorba decît de o contopire a celor două zone și nu de o anexare efectivă doar a părții muntoase, ne-o dovedește faptul că în aceasta din urmă continuă să domnească ginerele lui Antiochos al IV-lea, Alexandru, al cărui regat trebuie plasat undeva în interior și nu pe coastă ⁵². În fața imposibilității de a confirma exactitatea emendației privind anexarea Ciliciei *tracheia*, să admitem deci că informația lui Suetonius s-ar putea referi mai întîi la Thracia (= *ripa Thraciae*) apoi la Cilicia și în fine la Commagene.

Conștienți de caracterul încă ipotetic al demonstrației noastre — pe care, cum s-a văzut, am fost nevoiți uneori s-o retușăm — să vedem, în continuare, în ce măsură funcția de *praefectus classis Moesi(a)cae et ripae Danuvii* a lui Arruntius Claudianus constituie într-adevăr un contraargument la aceasta.

Încă înainte de relativ recenta descoperire a noii inscripții de la Efes ⁵³, personajul nostru era cunoscut grație a trei inscripții. În prima dintre ele se relatează despre construcția unui *balneum* la Xanthos de către Arruntius Claudianus ⁵⁴. A doua, tot din Xanthos, din păcate fragmentară, ni-l menționează oricum în calitate de *εὐεργέτης* poate — fără a avea și o certitudine în acest sens — în legătură cu începutul inscripției, de citit, după o lectură mai nouă: [— τῶν Σεβαστῶν σέιτου οὐ [— ⁵⁵. În fine a treia, ridicată de el însuși, de asemenea la Xanthos, ne face cunoscută remarcabila-i carieră și anume parcurgerea milițiilor equestre, îndeplinirea unor sarcini procuratoriene — fără precizuni suplimentare —, numirea lui — primul dintre licieni — ca senator, apoi funcțiile de legat al proconsulilor Achaiei și Asiei, legat al legiunii a II-a Traiana fortis și, în fine, proconsul al Macedoniei ⁵⁶. După fireștile ezitări inițiale, înregistrate de E. Klebs ⁵⁷, cariera lui Claudianus a înce-

⁵⁰ E. Syme, *Anatolian Studies presented to W. Buckler*, Manchester, 1939, p. 324 și urm.; D. Magie, *op. cit.*, p. 563; M. Pani, *Roma e i re d'Oriente da Augusto a Tiberio*, Bari, 1972, p. 194.

⁵¹ D. Magie, *op. cit.*, p. 576 și 1439 W. Eck, *Senatoren von Vespasian bis Hadrian*, Vestigla, 13, 1970, p. 4.

⁵² Flav. Jos., *Ant. Jud.*, 17, 5, 4, 140 cu comentariile lui Ad. Wilhelm, AEM, 17, 1894, p. 5 și urm.; A. H. M. Jones, *op. cit.*, p. 208; D. Magie, *op. cit.*, p. 1439.

⁵³ D. Knibbe, JÖAI, 49, 1968—1971, Belbl., col. 6—15.

⁵⁴ Tituli Aslae Minoris (= TAM), 2, 361 citat după A. Stein, PIR³, C 753, p. 162; legătura între dedicantul acestei inscripții și titularul celorlalte două inscripții descoperite mai demult (notele 55 și 56) a fost sugerată de Ed. Groag.

⁵⁵ IGR, 3, 627 unde pasajul respectiv apare încă în formula [...τῶν Σεβαστῶν Σέιτον Οὐ[λπιον...; H. G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes equestres sous le Haut-Empire romain*, 1, Paris, 1960, p. 181 nr. 84 citează însă varianta menționată în text.

⁵⁶ IGR, 3, 615 = ILS, 8 821 = TAM, 2, 282; Dessau a propus să se citească r. 3/4 (τοῦ ἔθνους ἰν loc de τοῦ γένους) ceea ce înseamnă că Arruntius Claudianus ar fi fost primul senator dintre licieni, nu din familia sa.

⁵⁷ E. Klebs, PIR, 1, C 621, p. 346; cariera lui Claudianus s-ar putea data după domnia lui Elagabal (sic !).

put să fie plasată, în ansamblu, în timpul domniei lui Traian, pornindu-se desigur de la faptul că legația legiunii a II-a Traiana n-ar fi putut avea loc — cum a stabilit între timp E. Ritterling — decît între 100/101 e.n., cînd a fost creată legiunea, și 119/127 e.n. cînd a fost mutată în Egipt și n-a mai fost condusă de legați senatoriali⁵⁸. Astfel rînd pe rînd A. Stein⁵⁹, H. G. Pflaum⁶⁰ sau W. Eck⁶¹ datează cariera senatorială a lui Claudianus în vremea lui Traian, fără a exclude chiar o prelungire a acesteia pînă în timpul domniei lui Hadrian. Aceeași circumscriere cronologică o întîlnim și în studiile de ansamblu dedicate diverselor funcții îndeplinite de licianul nostru cum ar fi cele ale lui E. Birley pentru milițiile equestre — începutul secolului al II-lea e.n. —⁶², ale lui H. G. Pflaum pentru funcțiile procuratoriene — aceeași dată⁶³ —, ale lui Ed. Groag pentru guvernatorii Achaiei — în vremea lui Traian, el neputînd intra în Senat decît „cel tirziu” în timpul lui Nerva —⁶⁴, ale lui D. Magie pentru cei ai Asiei — practic fără dată⁶⁵, fie în fine celor ale lui H. G. Pflaum⁶⁶ sau L. Petersen⁶⁷ pentru guvernatorii Macedoniei — în 120 e.n. și respectiv după 114 e.n.

Recent descoperita inscripție bilingvă de la Efes, ridicată lui Claudianus de către C. Vibius Salutaris — unul din cei mai mari evergeți ai Efesului primilor ani ai secolului al II-lea e.n.⁶⁸ — menționează pe rînd cele trei *militiae equestre* (prefectura de cohortă, tribunatul de legiune, prefectura de ală), apoi prefectura unei vexilații de pretorienii, obișnuitele recompense militare, procuratura aprovizionării cu grîne a Romei (sau a Italiei), prefectura flotei moesice și a malului Dunării, alegerea lui în ordinul senatorial ca edil, apoi pretura, în fine legațiile în Achaia și Asia de două ori. Rezultă deci că inscripția aceasta este ridicată înaintea celei puse de însuși Claudianus la Xanthos, care mai adaugă legația legiunii a II-a Traiana și proconsulatul Macedoniei.

Documentul a fost semnalat mai întîi de către Fr. Eichler a cărui sumară prezentare nu interesează decît în măsura în care datează funcția de prefect al flotei moesice înaintea anului 86 e.n.⁶⁹. D. Knibbe, editorul documentului discutat, datează prefectura vexilației de pretorienii în vremea lui Domitian sau Traian, în urma căreia Claudianus ar fi și primit amintitele *dona militaria*, subliniază noutatea procuraturii aprovizionării cu grîne, asimilează *ripa Danuvii* cu *ripa Thraciae* și se întreabă dacă Arruntius Claudianus n-ar fi putut obține și consulatul. În fine, Knibbe

⁵⁸ E. Ritterling, *op. cit.*, col. 1 484—1 485.

⁵⁹ A. Stein, *Der römische Ritterstand*, München, 1927, p. 219, 238, 269 și 404; PIR³, C 753, p. 162.

⁶⁰ H. G. Pflaum, *loc. cit.*

⁶¹ W. Eck, *op. cit.*, p. 228, n. 493.

⁶² E. Birley, *Epigraphische Studien*, 8, 1969, p. 80, nr. 12.

⁶³ H. G. Pflaum, *op. cit.*, p. 182.

⁶⁴ Ed. Groag, *op. cit.*, col. 103—104.

⁶⁵ D. Magie, *op. cit.*, p. 1 588.

⁶⁶ H. G. Pflaum, *Israel Exploration Journal*, 19, 1969, p. 226—227.

⁶⁷ L. Petersen în *Actes du premier Congrès international d'études balkaniques et sud-est européennes*, 2, Sofia, 1970, p. 159.

⁶⁸ R. Hanslik, *RE*, 8, A 2, 1958, col. 1982, nr. 51.

⁶⁹ Fr. Eichler, *AnnÉp*, 1969—1970 (1972), p. 165, nr. 595 = *Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*, phil. hist. Klasse, 106, 1969, p. 134 (*non vidi*).

presupune că Salutaris l-ar fi cunoscut pe Claudianus în perioada în care amândoi se ocupau de aprovizionarea cu grâne, primul în Sicilia, al doilea la Roma ⁷⁰.

Inscripția a suscitat firește interes și ei i s-au consacrat o serie de scurte comentarii de către H. Devijver — cu privire la momentul obținerii recompenselor militare ⁷¹ —, Chr. Habicht — care identifică personajul, ceea ce le scăpase atît lui Eichler, cît și lui Knibbe ⁷² — sau J. și L. Robert ⁷³. Considerații mai largi găsim în schimb în prosopografia milițiilor equestre, editată de același H. Devijver. Din punctul de vedere al cronologiei, menționăm fixarea datei primirii recompenselor militare în timpul războiului dacic al lui Domitian, cea a prefecturii flotei moesice înainte de 86 e.n. (după Eichler, dar fără să sesizeze că aceasta ar contrazice datarea primirii recompenselor militare), cea a legiunii a II-a Traiana în timpul războaielor lui Traian cu dacii și în fine consulatul Macedoniei către 120 e.n. ⁷⁴. În sfîrșit ultima luare de poziție, nouă cunoscută, aparține Emiliei Doruțiu-Boilă, care propune următoarea succesiune a funcțiilor lui Claudianus : cele trei miliții s-ar fi desfășurat între 76 și 86 e.n., cînd acesta devine comandantul vexilației de pretorieni în care calitate și primește, probabil în 86/87 e.n., amintitele *dona militaria*; către 90 e.n. el este însărcinat la Roma cu aprovizionarea cu grîne, iar între 95 și 100 e.n. îndeplinește funcția de prefect al flotei moesice și a *ripae Danuvii*, localizată, după Knibbe, în Dobrogea ; în ultimii ani ai secolului I e.n., dar nu mai tîrziu de 102 e.n., el este mai întîi edil și apoi pretor ; cel tîrziu între 102 și 104 e.n. Claudianus este legat pretorian al Achaiei ; între 104 și 109 e.n. îndeplinește de două ori aceeași funcție în Asia, cînd îl și cunoaște pe Vibius Salutaris ; între 109 și 110 e.n. este legat al legiunii a II-a Traiana și poate înainte de 114 e.n. proconsul al Macedoniei ⁷⁵.

Rămînînd în domeniul cronologiei, să rederulăm și noi cariera lui Claudianus n-ar fi decît pentru a-i fixa mai exact misiunea sa danubiană. El va fi primit așadar *dona militaria* de la un împărat care a suferit *damnatio memoriae*, dar acesta nu este obligatoriu Domitian. Ele pot tot atît de bine să-i fi recompensat diversele trepte ale celor trei miliții equestre ⁷⁶ și în acest caz pot fi luați în considerație Nero sau Vitellius ⁷⁷. Pe de altă parte nu trebuie uitat că tocmai cu prilejul luptelor dintre acesta și generalii lui Vespasian, Tacitus ne informează despre existența unor vexilații de pretorieni — formațiune inuzitată pentru garda pretoriană —

⁷⁰ D. Knibbe, *op. cit.*, col. 9—15.

⁷¹ H. Devijver, *Zetesis. Album amicorum E. de Strycker*, Antwerpen-Utrecht, 1973, p. 559 (*non vidi*).

⁷² Chr. Habicht, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 13, 1974, p. 1—4 (*non vidi*).

⁷³ J. și L. Robert, *BE, REG*, 87, 1974, p. 276, nr. 486.

⁷⁴ H. Devijver, *Prosopographia militarium equestrium quae fuerunt ab Augusto ad Galienum*, 1 (A — L), Louvain, 1976, A 166, p. 122—124.

⁷⁵ Emilia Doruțiu-Boilă, *op. cit.*, p. 89—100.

⁷⁶ Recompensele primite de Claudianus (*o hasta*, mai multe — probabil două — *vexilla* și două *coronae*) nu corespund vreunui grad anume judecînd după schemele întocmite de A. von Domaszewski, *Die Rangordnung des römischen Heeres*, Bonn, 1908, p. 138, sau T. Nagy, *Acta AntHung*, 16, 1968, p. 293.

⁷⁷ ILS, 1447 ; S. Caesius Propertianus primește o *hasta* și o *corona* în vremea lui Vitellius ; spre justificare H. Dessau trimite la Tacit., *Hist.*, 1, 58.

ce vor fi trecute de partea lui Vespasian ⁷⁸. Opinăm pentru o plasare atât de timpurie a sarcinilor militare ale lui Claudianus în măsura în care următoarea funcție a acestuia — denumită în varianta greacă a inscripției de la Efes ἐπίτροπος ἐ[ν] Ῥώμῃ ἐπὶ τοῦ ρείτου⁷⁹ — nu poate fi ușor desprinsă de formularea de la începutul celui de-al doilea document menționat mai sus, de la Xanthos, [... τῶν Σ[ε]βαστῶν σείτου οὐ [... ⁸⁰, de datat foarte probabil deci în timpul lui Vespasian și Titus ⁸¹. Chiar dacă aceasta rămâne o simplă conjectură, din moment ce se sprijină pe un text fragmentar, este sigur că nici măcar următoarea sarcină, cea de prefect al flotei moesice și al *ripae Danuvii*, nu poate fi datată decît înaintea anului 86 e.n. Iar dacă textul latinesc poate preta la confuzii — *praef(ectus)class(is)* [*Moesi(a)cae...*], varianta greacă nu lasă nici un dubiu atunci cînd îl menționează ca ἐπαρχος τοῦ ἐν Μοισίαι στόλου ⁸² și nu ἐν Μοισίαι τῇ κάτω sau τῇ ἄνω așa cum s-ar fi exprimat corect redactorul inscripției dacă Moesiile ar fi fost despărțite. Într-o succesiune mult mai lentă decît s-a presupus de către ultima exegetă a epigrafiei efesiene, Claudianus va fi apoi *adlectus* încă de către Domitian în Senat ⁸³ — desigur mult mai plauzibil decît de către Nerva sau Traian care, nesuferind *damnatio memoriae*, ar fi putut fi menționați ca procedind la această *adlectio* — devenind mai întîi edil apoi pretor și — desigur după o perioadă mai lungă ⁸⁴ — legat propretorian al Achaiei. Datarea mai exactă a ultimelor misiuni ale lui Claudianus trebuie să țină seama, firește, de vîrstă pe care o va fi avut acum un om născut în anii 40 e.n., pentru a fi putut intra în armată către 60 e.n. și a-și fi terminat milițiile equestre către 70 e.n. ⁸⁵. Fiind doar legat al proconsulilor Achaiei și respectiv Asiei, nimic nu ne împiedică să-i fixăm aceste misiuni încă în ultimul deceniu al secolului I e.n. ⁸⁶. Cît privește ipoteza ca el să fi fost legat al lui L. Nonius Asprenas, guvernator al Asiei din 107/108 e.n. — din moment ce Vibius Salutaris le ridică amindurora monumente dedicatorii ⁸⁷ —, reamintim că în timp ce Asprenas este denumit *amicus optimus*, lui Claudianus i se dedică inscripția în calitate de φίλος καὶ εὐεργέτης ἰδιός, ceea ce înseamnă că Salutaris — care-și va fi încheiat cariera politică equestră sub Domitian și se va fi stabilit la Efes cîndva în jurul anului 100 e.n. ⁸⁸ —

⁷⁸ Tacit., *Hist.*, 3, 21 și 84 cu comentariul lui A. Passerini, *Le cooptipretorie*, Roma, 1939, p. 69 și 193.

⁷⁹ D. Knibbe, *op. cit.*, col. 6, r. 17—18.

⁸⁰ IGR, 3, 627 = TAM, 2, 394 = H. G. Pflaum, *Les carrières...*, p. 181, nr. 1.

⁸¹ Raționament similar la W. Eck, *op. cit.*, p. 92 și 245 cu privire la Sex. Vettulenus Cerialis, *legatus Augustorum pr. pr. Moesiae* (AnnEp. 1955, 123) a cărui legăție e datată încă în vremea lui Vespasian, mai exact între 74/75 — 78/79 e.n.

⁸² D. Knibbe, *op. cit.*, col. 6, r. 18—19.

⁸³ Pentru accesul cavalerilor în senat vezi A. Stein, *Ritterstand*, p. 195—362, iar pentru cel al orientailor în special M. Hammond, *JRS*, 47, 1957, p. 77 (cu bibliografie anterioară); în general, R. Syme, *Tacitus*, Oxford, 1958, p. 566—579.

⁸⁴ W. Eck, *op. cit.*, p. 38—47 dar în special p. 40—41.

⁸⁵ E. Birley, *Roman Britain and the Roman Army*, Kendal, 1961, p. 133—153 (vîrstă medie pentru începerea carierei militare equestre, care dura aproximativ 10 ani, era de 30 de ani, deși se cunosc exemple cînd ea putea începe la 19 ani).

⁸⁶ Listele guvernatorilor acestor două provincii din vremea lui Domitian și Nerva la W. Eck, *op. cit.*, p. 233 (de comparat cu Ed. Groag., *op. cit.*, col. 42—49) și respectiv 236 (cf. și D. Magle, *op. cit.*, p. 1 579 și urm).

⁸⁷ Este raționamentul Emiliei Doruțlu-Bollă, *op. cit.*, p. 92.

⁸⁸ Inscriptia care-l atestă pe Salutaris la Efes în 104 e.n. (cf. R. Hanslik, *loc. cit.*) ne apare mai curînd ca un *terminus ante quem* pentru stabilirea sa acolo.

ar fi putut avea și motive mai vechi să-i fie recunoscător lui Claudianus⁸⁹. Personajul nostru revine la cariera militară — conducerea legiunii a II-a Traiana creată, cum s-a arătat, prin 100/101 e.n. — poate din motive cu totul excepționale impuse eventual de războaiele lui Traian cu Decebal, pentru ca mai tirziu, în vîrstă de peste 60 de ani, să ocupe din nou un post liniștit — ultimul din strălucita sa carieră — cel de guvernator de rang pretorian al Macedoniei⁹⁰.

Admițînd deci ca mult mai plauzibilă datarea funcției de *praefectus classis Moesi(a)cae et ripae Danuvii* înaintea anului 86 e.n. și nu doar între 95 și 100 e.n. să vedem dacă localizarea *ripae Danuvii* în Dobrogea — cealaltă coordonată a argumentării Emiliei Doruțiu Boilă — poate fi susținută pe baza documentelor ce le posedăm astăzi.

Ripa Danuvii este menționată în trei inscripții. Prima, în ordine cronologică, pare a fi aceea a necunoscutului atestat într-o inscripție din Antiochia care, după ce a parcurs cele trei trepte ale milițiilor equestre, a îndeplinit și funcția de *praefectus ripae Danuvii*⁹¹. Una din misiunile anterioare, cea de tribun al legiunii a IV-a Scythica, plasează funcția care ne preocupă înaintea anului 56/57 — cînd legiunea a fost deplasată în Syria⁹² — după cum aceeași misiune ar putea contribui la localizarea prefecturii malului Dunării în vecinătatea viitoarei provincii Moesia Superior⁹³. A doua inscripție ni-l atestă pe L. Volcacius Primus, prefect al cohortei I Noricorum, apoi *praef(ectus) ripae Danuvi(i) et civitatum duar(um) Boior(um) et Azalior(um)*, după aceea tribun al legiunii a V-a Macedonica în Moesia și în fine prefect al alei I Pannoniorum în Africa⁹⁴. Datată mai demult tot în perioada iulio-claudică⁹⁵, *praefectura ripae* din acest document — s-a demonstrat între timp — n-ar putea fi decît posterioară anului 69 cînd cohorta I Noricorum ar fi venit pentru prima oară în Pannonia⁹⁶. Cît privește localizarea acestei prefecturi, ea ne apare — în lumina celei de-a doua inscripții — indiscutabilă și anume în nord-estul Pannoniei, acolo unde sînt de fixat boii și azalii⁹⁷. Am adăuga dealtfel că în această porțiune Dunărea — judecînd după autorii antici — poartă încă numele de *Danuvius, Istros* fiind uzitat cu precădere

⁸⁹ Vezi ipoteza lui Knibbe, citată mai sus p. 54, nota 70, dar desigur nu este exclusă și altă conjectură pentru care vezi mai jos p. 57.

⁹⁰ Lista guvernatorilor Macedoniei la W. Eck, *op. cit.*, p. 245 (de comparat cu lucrările citate mai sus în notele 66 și 67); Claudianus nu pare să fi ajuns niciodată consul cum presupune D. Knibbe, *op. cit.*, col. 14; cf. H. G. Pflaum, *op. cit.*, p. 182.

⁹¹ Dintr-o regretabilă inadvertență, Emilia Doruțiu-Boilă, *op. cit.*, p. 95, n. 18 și p. 96, n. 21 atribuie acestui personaj un nume pe care nu l-a purtat în realitate, C. Novius Priscus. Favorizată și de o prezentare confuză din AnnEp., 1926, nr. 80 (la acea dată = Revue archéologique, 24, Octobre-Décembre, 1926, p. 330, nr. 80) această scăpare din vedere ar fi putut lipsi dacă autoarea ar fi și consultat publicația inițială a lui W. M. Ramsay, JRS, 14, 1924, p. 188, nr. 8 (citată dar, după cum se vede, necritică). De fapt C. Novius Priscus este titularul inscripției publicate de Ramsay la p. 189, nr. 10. În schimb mențiunea necunoscutului este, firește, corectă la E. Birley, *Epigraphische Studien*, 8, 1969, p. 81, nr. 11.

⁹² E. Rittlering, *op. cit.*, col. 1 559.

⁹³ Vezi mai sus, p. 50 nota 32.

⁹⁴ CIL, 9, 5 363, 5 364 = ILS, 2 737.

⁹⁵ E. Rittlering, *op. cit.*, col. 1 583; A. Mócsy, *Hl storia*, 6, 1957, p. 495; idem, RE, 9, Supplbd., 1962, col. 607—608.

⁹⁶ K. Wachtel, *Hl storia*, 15, 1966, 2, p. 246—247.

⁹⁷ A. Mócsy, *op. cit.*, col. 605.

pentru Dunărea de Jos⁹⁸. Al treilea document care menționează *ripa Danuvii* este, cum se înțelege, inscripția în onoarea lui Claudianus, a cărui funcție de *praef(ectus) class(is)* [*Moesicae et ripae Dan[uvii]* [i] am văzut că se datează înaintea anului 86 e.n. La această dată — deci înaintea deplasării centrului de greutate al flotei moesice în Dobrogea — pot fi luate în considerație stațiile atestate mai târziu ale acesteia de la Margum, Viminacium, Egeta, Prahovo sau Ratiaria⁹⁹, după cum n-ar fi exclus ca un control al aceleiași flote să se fi exercitat și asupra centrelor fluviale aflate în regiunea Syrmia (între Sava și Drava) cum ar fi Malata, Burgenae și Taurunum¹⁰⁰. Afirmăm aceasta în măsura în care regiunea amintită va fi depins din punct de vedere militar în tot cursul secolului I e.n. de Moesia și nu de Pannonia, mai mult chiar, între 86 și 107 e.n. ea a fost alipită și administrativ Moesiei¹⁰¹.

Admițând așadar că prefectura flotei moesice trebuie să se fi exercitat în special în vestul Moesiei, la care mai este adăugată și regiunea Syrmia, rezultă cu destulă claritate că *ripa Danuvii* trebuie căutată și către anul 86 e.n. — ca dealtfel de la bun început — pe Dunărea mijlocie¹⁰². Să încercăm deci să o fixăm cât mai exact cu putință. În ceea ce privește constituirea unui *limes* dunărean încă de timpuriu în regiunea Syrmia, ea este indiscutabilă în lumina descoperirilor de la Teutoburgium și Rittium¹⁰³. Am adăuga doar că unitatea care se consideră a fi staționat în această ultimă localitate este cohors II Asturum et Callaecorum equitata (poate din 80 e.n.) al cărei prefect nu este exclus să fi fost C. Vibius Salutaris¹⁰⁴. Ar exista deci și o altă posibilitate ca acesta să-l fi cunoscut pe Arruntius Claudianus și e poate mai normal ca încă — de acum să-l fi considerat „prieten și binefăcător”¹⁰⁵.

Nu tot atât de clare ne apar în schimb dovezile de constituire ale unui *limes* fluvial în sectorul aflat imediat la nord, de la Teutoburgium a Aquincum.

Anexarea augusteică — așa cum apare ea menționată în *Monumentum Ancyranum* (*protulique fines Illyrici ad ripam fluminis Danuvii*)¹⁰⁶ —

⁹⁸ Strabo, 7, 3, 13 (C 304 și 305): locul unde fluviul își schimbă numele, devenind Istros, se află la cataracte; Pomp. Mela, 2, 1, 7; Plin., *Nat. Hist.*, 4, 12 (24), 79 (schimbarea de nume se face în dreptul provinciei Illyricum, care la acea dată îngloba și Pannonia); Ptol., 3, 8, 1 (Danubius devine Istros de la Axiopolis). Este drept că uneori Danubius reprezintă varianta latinescă a grecescului Ἰστρος, cf. *Monum. Ancy.* (= *Res Gestae divi Augusti*), 5, 46—48, iar pentru traducerea grecească 5,30, 10—11.

⁹⁹ G. Fornl, în *Dizionario Epigrafico di Antichità Romane* fondato da E. De Ruggiero, 4, 40, 1962, p. 197; TIR, L. 34, p. 77—78, 119, 57, 93.

¹⁰⁰ G. Fornl, *op. cit.*, p. 178; A. Mócsy, *op. cit.*, col. 624—626; TIR, L. 34, p. 76—77, 43, 110.

¹⁰¹ E. Rütterling, *op. cit.*, col. 1 444; M. Fluss, RE, 15, 1932, col. 2 355—2 355; R. Syme, *Danubian Papers*, p. 88 și 206; G. Fornl, *op. cit.*, p. 173 și 191; A. Mócsy, *op. cit.*, col. 585.

¹⁰² În afara lui D. Knibbe și a Emiliei Doruțiu-Bollă singurele ezitări în această privință aparțin lui A. Stein — ale cărui note i-au servit lui W. Reidinger, RE, 8 A2, 1958, col. 1 776—1 778 pentru redactarea articolului referitor la Vestalis — și lui R. Syme, *op. cit.*, p. 81 și 83.

¹⁰³ Cea mai recentă analiză a problemei la E. Tóth, G. Vékony, *Acta AntHung*, 22, 1970, p. 156—157.

¹⁰⁴ W. Wagner, *op. cit.*, p. 91; în schimb pentru R. Hanslik, *op. cit.*, această misiune s-ar fi desfășurat în Africa.

¹⁰⁵ Vezi mai sus p. 56 nota 89.

¹⁰⁶ *Monum. Ancy.*, loc. cit.

este tot mai mult considerată ca teoretică¹⁰⁷, dacă nu cumva e de admis, după o la fel de recentă ipoteză, că în secolul I e.n. *fines* nu sînt identice cu *limes*¹⁰⁸.

În fapt, după o primă fază în care legiunile sînt cantonate la Siscia Emona și Poetovio, din vremea lui Claudius și pînă în cea a lui Domitian (88 e.n.), Pannonia este supravegheată de două legiuni cu lagărele la Poetovio și Carnuntum¹⁰⁹. Desigur trupele auxiliare vor fi depășit mai timpuriu această linie așa cum am văzut că se întîmplă în regiunea Syrmia sau la nord, de la Carnuntum la Aquincum¹¹⁰, dar pentru zona Aquincum-Teutoburgium, deci pe o distanță de aproximativ 200 km de fluviu, nu avem nici o dovadă de trupe stabile înaintea domniei lui Domitian¹¹¹. Delimitată la vest de linia Poetovio-Carnuntum, desigur cu excepția castrului de la Gorsium¹¹², pe drumul de la Poetovio la Aquincum, zona pe care o discutăm poate fi, credem, asimilată cu *ripa Danuvii* asupra căreia își vor fi exercitat autoritatea ca *praefecti* separați necunoscutul din Antiochia sau Volcacius Primus. Adăugînd doar că acesta din urmă este concomitent și conducătorul unui organism probabil încă preprovincial¹¹³ (*praefectura civitatium Boiorum et Azaliorum*) — a cărui localizare coincide aproximativ cu cea postulată pentru *ripa Danuvii* — nu ne rămîne decît să conchidem că în ultimă instanță aceeași zonă va fi fost controlată și de Arruntius Claudianus, de această dată ca prefect al flotei moesice. După instalarea definitivă a castrilor auxiliare și în acest sector danubian — fără îndoială în contextul războaielor dacice ale lui Domitian — funcția de *praefectus ripae* va fi devenit inutilă, dovadă că ea nu este atestată și mai tîrziu.

Deopotrivă cu *ripa Thraciae* din Dobrogea, *ripa Danuvii* din Pannonia ne apare așadar ca un organism care precede organizarea definitivă a frontierei fluviale. Nu avem nici un temei să renunțăm la această interpretare cită vreme pe de o parte *praefectura ripae Rheni* este atestată din perioada iulio-claudică pînă la Vitellius¹¹⁴, după care se trece la organizarea — și aceasta eșalonată în timp dar concepută oricum

¹⁰⁷ Reminiscențe ale opiniei mai vechi promovate în special de J. Szilágyi (vezi bibliografia lucrărilor lui la E. Tóth — G. Vékony, *op. cit.*, p. 160—161), după care Pannonia fusese cucerită și organizată integral încă din perioada iulio-claudică, se regăsesc la G. Forni, *op. cit.*, 4, 39, p. 155—191.

¹⁰⁸ H. Schönberger, in *Grenzbildende Faktoren in der Geschichte*, Hanovra, 1969, p. 13—21.

¹⁰⁹ A. Mócsy, *op. cit.*, col. 612—613.

¹¹⁰ Vezi spectaculoasa reinterpretare a așa numitei inscripții a lui Drusus de la Aquincum (J. Szilágyi, *Diss Pann.*, 2, 10, 1938, p. 287—309) datată mai demult în vremea lui Tiberius și constituind piesa de bază pentru teoria cuceririi Pannoniei din timpul acestui împărat, inscripție care așa cum s-a demonstrat recent (E. Tóth — G. Vékony, *op. cit.*, p. 133 și urm), datează din epoca lui Vespasian; inscripția atestă existența unei ale (I Hispanorum Auriana?) adusă acum la Aquincum, acolo unde mai exista însă un castru auxiliar anterior.

¹¹¹ L. Barkóczi, *ArchHung*, 36, 1957, p. 497 și urm.; E. Tóth — G. Vékony, *op. cit.*, p. 133—161; D. Gabler, *ActaArchHung*, 23, 1971, p. 83—91 (articol extrem de interesant din punct de vedere metodologic, în el demonstrîndu-se etapele de cucerire ale Pannoniei pe baza răspîndirii ceramicii de tip *terra sigillata*); E. Tóth, *ArchErt*, 103, 1976, 2, p. 197—202.

¹¹² J. Fitz, *RE*, 9, Supplbd., 1962, col. 73—75.

¹¹³ Dacă autorii citați mai sus în nota 31 au în vedere situația din Pannonia atunci cînd postulează transformarea acestor *praefecturae civitatium* din organisme preprovinciale în provinciale încă din vremea lui Claudius, este sigur că opinia lor trebuie revizuită.

¹¹⁴ G. Alföldy, *Epigraphische Studien*, 6, 1968, p. 37—38 și 188 nr. 69; pentru perioada lui Vitellius, cf. Tacit., *Hist.*, 4, 55.

în timpul lui Vespasian — a regiunii dintre Rin și Dunăre cunoscută sub numele de *Agri Decumates*¹¹⁵, pe de altă *praefectura ripae fluminis Euphrati*¹¹⁶ va fi devenit inutilă poate tot din vremea lui Vespasian, cînd pe Euftrat sînt instalate legiunile a XII-a Fulminata (la Melitene) și a XVI-a Flavia (în Commagene, recent anexată oricum)¹¹⁷.

Chiar dacă dispariția acestor *praefecturae riparum* poate fi pusă în legătură cu o modificare a conceptului de *limes* fluvial, petrecută în vremea Flavilor¹¹⁸, este credem evident că în perioada anterioară — prin însăși menționarea lor ca atare ca și prin subordonarea lor unor militari ce le vor fi condus concomitent sau independent de funcțiile militare respective, ele vor fi reprezentat zone incomplet sau, mai exact spus, indirect supuse autorității romane¹¹⁹.

La capătul acestei lungi dar poate nu inutile demonstrații să reținem deci că funcția de *praefectus ripae Danuvii* a lui M. Arruntius Claudianus, de datat pînă în 86 e.n. și de localizat oricum în Pannonia, nu poate constitui un argument pentru data de anexare a Dobrogei. Semnă-lînd doar o ultimă inadvertență a Emiliei Doruțiu-Boilă, de data aceasta de raționament — întrucît nu vedem cum existența unui organism provincial, cum consideră autoarea citată că ar fi *praefectura ripae*, chiar datat între 95 și 100 și localizat în Dobrogea, ar putea contrazice anexarea acestei regiuni în vremea lui Vespasian —, se cuvine să amintim că nu toți istoricii români au înțeles să dea aceeași interpretare funcției dunărene a lui Arruntius Claudianus. Astfel, în recent apărutul *Dicționar de istorie veche a României*, D. M. Pippidi nu face nici o mențiune specială despre titlul de *praefectus ripae Danuvii* al acestuia — firesc, din moment ce el nu are nici o legătură cu istoria veche a României —, datîndu-i în schimb funcția de prefect al flotei moesice „înainte de războaiele lui Domitian cu dacii și de împărțirea provinciei imperiale Moesia în Moesia Inferior și Superior”¹²⁰.

DE NOUVEAU AUTOUR DE LA CARRIÈRE DE MARCUS ARRUNTIVS CLAVDIANVS

RÉSUMÉ

Notre hypothèse concernant l'annexion de la Dobroudja dans les premières années du règne de Vespasien a été récemment critiquée par Emilia Doruțiu Boilă en s'appuyant surtout sur la carrière de M. Arruntius Claudianus.

¹¹⁵ II. Schönberger, JRS, 59, 1969, p. 155—164.

¹¹⁶ CIL. 12, 1 357 = ILS, 2 709.

¹¹⁷ E. Ritterling, *op. cit.*, col. 1 707 și 1 765.

¹¹⁸ Este opinia lui A. von Domaszewski, *op. cit.*, p. 136.

¹¹⁹ Al. Suceveanu, *Viața economică* ... p. 18, n. 53.

¹²⁰ D. M. Pippidi în *Dicționar de istorie veche a României*, București, 1976, p. 51.

Avant d'entrer dans les détails de cette carrière, on souligne que pour la discussion autour de l'annexion de la Dobroudja il faut tenir compte des suivants arguments :

1. Le commencement du règne de Vespasien ne représente que le moment où la Dobroudja a été officiellement annexée à l'Empire, autrement dit elle a été *redacta in formam provinciae*.

2. Pour maintenir la date de 46 de n.è quant à l'annexion de la Dobroudja il faut prouver que la dynastie odryse s'est vraiment éteinte en 46 et que donc aucun roi ne pouvait maintenir son royaume au nord de la Thrace, transformée en province cette année-là, ce qui n'est pas facile à démontrer.

3. La zone qui nous préoccupe a été contrôlée du point de vue douanier par les Romains dès l'époque d'Auguste, l'année 46 de n.è. n'apportant aucun changement dans ce domaine.

4. Un contrôle militaire romain s'exerçait aussi dans la Dobroudja mais seulement par l'intermédiaire des *praefecti ripae (Thraciae?)* dont l'activité était d'assurer la *tutela* de cette zone. Attestés entre 12 et 57 de n.è. ces *praefecti* montrent que le territoire compris entre la Mer Noire et le Danube était seulement surveillé par les Romains, sans pouvoir parler d'une véritable province.

5. Cette situation s'explique par le lent avancement des troupes romaines constituant la garnison mésique, à partir d'un petit noyau dans la future Mésie Supérieure, ensuite gagnant le Danube pour arriver aux bouches du fleuve seulement à l'époque de Vespasien (les premiers *castra stativa* de la Dobroudja datent de cette époque).

6. C'est d'ailleurs le moment où l'on réorganise aussi la flotte mésique qui porte le cognomen de *Flavia*.

7. Toujours à l'époque de Vespasien on conclut de nouveaux accords avec les Daces d'au-delà du Danube.

8. Enfin le texte de Suétone (*Vespasien*, 8,4) ne peut mentionner l'annexion de la *Cilicia tracheia* en 72 de n.è. — d'abord parce que l'autre Cilicia, *pedias*, n'était elle non plus province auparavant et ensuite parce que dans la *tracheia* on constate après 72 de n.è. l'existence d'un roi clientelaire — ce qui autorise l'opinion que Vespasien avait annexé *Thraciam* (= *ripam Thraciae* donc la Dobroudja), *Ciliciam et Commagenen*.

La brillante carrière de M. Arruntius Claudianus, mieux connue grâce à une nouvelle inscription découverte à Ephèse, relève, parmi d'autres fonctions, aussi celle de *praefectus classis Moesiace et ripae Danuvii*. Datée entre 95 et 100 de n.è. et localisée en Dobroudja par Emilia Doruțiu-Boilă, cette fonction constituerait en même temps — par le maintien d'une *praefectura* après Vespasien — la preuve que la région a pu être annexée à l'époque de Claude (46 de n.è). On soutient d'ailleurs que les *praefecturae riparum* pourraient s'accorder avec un régime provincial romain.

En soumettant à une analyse plus serrée la carrière de M. Arruntius Claudianus nous sommes arrivés à la conclusion que la fonction discutée ne peut se dater qu'avant la division des deux Mésies, donc avant 86 de n.è. Il est normal de dater ainsi cette fonction du moment que Claudianus pouvait recevoir les *dona militaria* de la part d'un Néron ou Vitellius, remplir la charge du ravitaillement de la capitale au temps de

Vespasien et Titus et ensuite — après la fonction mésique — d'être reçu en Sénat par Domitien devenant d'abord édile, puis préteur et enfin légat (*legatus propraetore*) des provinces d'Achaïa et d'Asie. Tout ça se passe avant 100/101 de n.è. quand il revient à la carrière militaire, devenant *legatus* de la légion II Traiana — peut-être à l'occasion des guerres daciques — pour finir sa carrière comme gouverneur de la Macédoine.

Quant à l'autre argument — suivant lequel *ripa Danuvii* se trouverait dans la Dobroudja — on démontre, grâce à la documentation épigraphique, que cette *ripa* se trouvait en Pannonie, plus exactement entre Aquincum et Teutoburgium, région qui n'a été définitivement organisée qu'à l'époque de Domitien.

Tout comme en Pannonie, les *praefecturae riparum* sur le Rhin ou sur l'Euphrate constituent une étape antérieure à la *redactio in formam provinciae* de ces contrées.

Datée avant 86 de n.è et localisée en Pannonie, la fonction de *praefectus ripae Danuvii* de Claudianus ne peut donc constituer un argument contre l'hypothèse de l'annexion officielle de la Dobroudja à l'époque de Vespasien.

